

Przegląd Religioznawczy 1 (287)/2023

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

SEBASTIAN DAMA

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Katedra Socjologii i Historii Wojskowości

e-mail: s.dama@amw.gdynia.pl

<https://orcid.org/0000-0003-1367-4795>

DOI: 10.34813/ptr1.2023.11

**Walter Rauschenbusch –
pastor i reformator na miarę czasu?
Wyzwania dla ruchu ewangelii społecznej
w dobie przemian społecznych
w Stanach Zjednoczonych Ameryki
na przełomie XIX i XX wieku**

Walter Rauschenbusch, a pastor and reformer for our times?
Challenges the social gospel movement in the era of social change
in the United States of America at the turn of the 19th and 20th centuries

Abstract. Walter Rauschenbusch was an important figure in American liberal Protestantism, the social gospel movement, and American theology. He served for many years as pastor of the Second German Baptist Church in New York and a professor at Rochester Theological Seminary. His most notable work was *Society of Christian Social Crisis* (1907), in which he set forth his ideological assumptions for Christianity in the United States. These ideas referred primarily to the vision of the Kingdom of God on Earth, which was to be instituted mainly through eliminating social inequalities and facilitated by the spread of love of neighbor and social justice. In addition, they were inspired by the figure and activities of Jesus Christ, whom the American pastor saw not only as a son of God, a prophet, and, before all, as a social activist. Hence, to act effectively, Rauschenbusch created a movement based on Christian socialism, as reflected in the Society of Christian

Socialists and later in the social gospel movement, which significantly changed not only Christianity in the United States but also the society of the country.

Keywords: social gospel, liberal Protestantism, Christianity, practical theology, congregationalism

Walter Rauschenbusch – przedstawienie postaci

Walter Rauschenbusch urodził się 4 października 1861 r. w Rochester w stanie Nowy Jork. Pochodził z rodziny o niemieckich korzeniach powiązanej z wyznaniem luteranским. Dorastał w otoczeniu głębokiej wiary oraz akademickości. W latach 1891–1892 oraz 1907 i 1908 r. uczył się poza granicami USA (Singer, 2007, s. 17). Jako młodzieniec studiował w Niemczech w Evangelische Gymnasium zu Gutersloh, prywatnej szkole w dawnej Westfalii. W klasie był prymusem. Doskonale posługiwał się językami: łacińskim, greckim, francuskim, niemieckim i hebrajskim. Od 1886 do 1897 r. był pastorem Drugiego Niemieckiego Kościoła Baptystycznego w Nowym Jorku (Second German Baptist Church in New York), niedaleko slumsowej dzielnicy, którą nazywano Hell's Kitchen (Singer, 2007, s. 17). W 1884 r. ukończył Rochester Theological Seminary, a w 1886 r. Wydział Anglistyki Seminarium Teologicznego w Rochester (English Department of the Rochester Theological Seminary), w którym jako wykładowca pracował jego ojciec (Tuck, 2015, s. 27). W tym czasie został też powołany na stanowisko ministra baptystów w Nowym Jorku (Singer, 2007, s. 17) i często podróżował. Po powrocie z Europy w 1891 r. został współzałożycielem stowarzyszenia Brotherhood of the Kingdom, które skupiało wolontariuszy chcących przez swoje działania zrealizować ideę Królestwa Bożego na Ziemi (Mt 6,10). Wspierał także czynnie Single Tax Movement, ruch działający na rzecz jednolitego podatku od wartości posiadanego gruntu, który był skierowany przeciw ówczesnym bogatym właścicielom ziemskim. Przez 11 lat pracował społecznie i pomagał niemieckim imigrantom zamieszkującym kamienice Nowego Jorku (Singer, 2007, s. 17). W 1893 r. poślubił Pauline Rother (Singer, 2007, s. 17), z którą miał pięcioro dzieci (Tuck, 2015, s. 32).

W 1897 r. dołączył do grona nauczycieli akademickich Rochester Theological Seminary (Christianity Today, 2023) i podjął pracę jako profesor – od 1897 do 1902 r. nauczał Nowego Testamentu, a od 1902 do 1918 r. historii Kościoła (Singer, 2007, s. 18). Prowadząc swoją działalność jako pastor, działacz społeczny, pisarz oraz wykładowca, ujmował swoją publiczność oszczędnością słowa, błyskotliwymi metaforami, szczerością wobec tych, z którymi się nie zgadzał, a także poczuciem humoru (Christianity Today, 2023). Zdaniem Anny Singer to ostatnie nie miało za zadanie ratować sytuacji, nie było ostatnim kołem ratunku, ale miało służyć naświetleniu danego zagadnienia. Postrzegano go

zawsze jako otwartego na kontakt z drugim człowiekiem (Singer, 2007, s. 19), choć z powodu swojej głuchoty często był zamyślony i oddany refleksji o Bogu i religii (Singer, 2007, s. 20). Przez wiele lat pełnił funkcję sekretarza Kongresu Baptystycznego, a także pracownika Young Men's Christian Association. Podejmował się również tłumaczenia hymnów na wiele języków. Pisał poezję, eseje, artykuły do gazet, był redaktorem w czasopiśmie o charakterze religijnym oraz autorem książek (Singer, 2007, s. 21). Do najważniejszych należą te napisane w języku niemieckim: *The Life of Jezus* (1895), *Biography of Augustus Rauschenbusch* (1901), *Civil Government in the United States* (1902), rozdział w *Handbook der Kirchengeschichte* (1909), a także te w języku angielskim: *Christianity and The Social Crisis* (1907), *Prayers of the Social Awakening* (1910), *Christianizing the Social Order* (1912), *Unto Me* (1912), *Dare We Be Christian?* (1914), *Social Principles of Jezus* (1916), *A Theology for The Social Gospel* (1917).

Za swoje liberalne poglądy wobec protestantyzmu był krytykowany m.in. przez Karla Bartha, Reinholda Niebuha (Christianity Today, 2023), a także Williama B. Riley. Mimo to dzięki swoim działaniom na rzecz protestantyzmu był nazywany „amerykańskim Savanarolą” oraz „wielkim prorokiem ewangelii społecznej” (Tuck, 2015, s. 25). Jego myśl wielce zainspirowała Richarda Rorty'ego. Zmarł 25 czerwca w 1918 r. z powodu raka (Tuck, 2015, s. 36). Dores R. Sharpe tak o nim pisał: „Dzisiaj wpływ Rauschenbuscha, uważany za nieco bardziej mglisty i nieokreślony niż w latach jego największej aktywności, jest jednak rzeczywisty i wszechobecny. Rauschenbusch wrzucił głąz odpowiedzialności społecznej do głębokich, ale zastałych wód świadomości chrześcijańskiej, fale te wciąż rozchodzą się w coraz szerszych kręgach. Będą to robić tak długo, aż dotrą do najdalszych brzegów społecznej odpowiedzialności człowieka. Wtedy królestwo przyjdzie na Ziemię w piękności, chwale i majestacie” (Tuck, 2015, s. 30).

Walter Rauschenbusch – pastor

Rauschenbusch w swojej działalności teologicznej wielką inspirację czerpał z takich postaci, jak Friedrich Schleiermacher, Albrecht Ritschl, Josiah Royce i Adolf Harnack (Tuck, 2015, s. 30). Natomiast już we wczesnej młodości wiele wskazywało na to, że zostanie pastorem. Przebywając na praktykach zawodowych w latach 1886–1887, stwierdził: „Chcę być pastorem, niezawodnym wobec ludzi, głoszącym im Chrystusa jako człowieka, w którym ich uczucia i energie mogą znaleźć zaspokojenie, za którym wzdycha ludzkość” (Christianity Today, 2023). Po powrocie z Europy w 1891 r. wraz z Leightonem Williamsonem, Nathanielem Schmidtem, Samuelem Z. Battenem

i siedmioma innymi osobami powołał do życia stowarzyszenie Brotherhood of the Kingdom. Jednym z założeń tej organizacji była realizacja w etycznym i społecznym wymiarze myśli Jezusa Chrystusa związanej z tworzeniem przez niego Królestwem Bożym. W związku z tym pastor z Nowego Jorku wydał następujące oświadczenie: „Pragniemy, aby Królestwo Boże stało się ponownie wielkim przedmiotem chrześcijańskiego przepowiadania; natchnieniem chrześcijańskiej hymnologii; fundamentem teologii systematycznej, trwałym motywem pracy ewangelicznej i misyjnej, religijnym natchnieniem, przedmiotem, któremu chrześcijanin oddaje swoje życie i w tym oddaniu ratuje je na życie wieczne; wspólny przedmiot, w którym wszystkie ciała religijne znajdują swoją jedność; wielką syntezę, w której powinna być zawarta regeneracja ducha, oświecenie intelektu, rozwój ciała, reforma życia politycznego, uświęcenie życia przemysłowego i wszystko, co dotyczy odkupienia ludzkości” (Tuck, 2015, s. 31). Dla Rauschenbuscha Królestwo Boże było „historyczną siłą” (ang. *historical force*) i nie miało tylko wymiaru eschatologicznego (Tuck, 2015, s. 35). Jak sam mówił: „Chrystusowa koncepcja Królestwa Bożego przyszła do mnie jako nowe objawienie”, po czym wyjaśniał: „Znalazłem [...] tę nową koncepcję [...] dziwnie satysfakcjonującą. Odpowiadała ona wszystkim starym i wszystkim nowym elementom mojego życia religijnego” (Christianity Today, 2023). Istotą Królestwa Bożego nie była – jak dotąd – nadzieja na jego przyście, a taką wizję przedstawiał np. Kościół katolicki, ale jego istnienie, już tu na Ziemi. Myśl ta była oparta na działalności Jezusa Chrystusa, który swoimi czynami potwierdzał, że konieczne jest wypełnianie woli Boga i działanie w przestrzeni życia społecznego, czyniąc wszelkie możliwe dobro oparte na miłości, rozumianej jako *agape* (gr. ἀγάπη). To właśnie ten typ miłości, oprócz miłości rozumianej jako *eros* (gr. ἐρως), *storge* (gr. στοργή) i *philia* (gr. φιλία), był najwyższym wyrazem tego uczucia, pozwalającym człowiekowi pojednać się z Bogiem i tym samym czynić Królestwo Boże na Ziemi. Pisał: „Każdy krok postępu ludzkości wymaga wzrostu w miłości. Historia ewolucji jest historią pojawienia się i rozszerzenia miłości” (Rauschenbusch, 2017b, s. 23). Myśl o Królestwie Bożym podzielał także Washington Gladden, choć jego realizację widział w „społecznym zbawieniu” (Evans, 2017, s. 35), ale nie miało ono takiego charakteru jak apokatastaza. Z kolei pastor z Hell’s Kitchen postrzegał ją w postaci indywidualnej opartej na osobistej wewnętrznej przemianie jako warunku jego zaistnienia. Innym ważnym elementem była wrażliwość na los innych ludzi. Duchowny z Rochester dostrzegał to już w Starym Testamencie w działaniach i słowach proroków Izajasza i Amosa, którzy jednali ze sobą bogatych i biednych, określając przedstawicieli każdej z tych klas społecznych, jeśli przejawiali takie postawy, jako osoby bogobojne czy oddane woli Boga. Natomiast, co także podkreślał pastor, już Izajasz wskazywał na rolę indywidualnej

pobożności, która miała zbliżać do Boga, a tym samym do urzeczywistnienia Królestwa Bożego. Jednak w Starym Testamencie obraz tego Królestwa był oparty na realizacji politycznych idei wspieranych przez powszechny w owym czasie monarchizm, który nie był wyrazem egalitaryzmu, jakim przedstawiała go demokracja (Singer, 2015, s. 27–31).

Kolejną ważną postacią w ukazywaniu i realizowaniu Królestwa Bożego był Jan Chrzciel. Jego postawa oddania się woli Boga i dostrzeżenia zbawiciela w Jezusie Chrystusie była wyrazem wielkiej bogobojności przejawiającej się w indywidualnej postawie. Jednak nie był to jeszcze wyraz społecznej moralności, lecz etyczna podstawa do jej budowania (Singer, 2015, s. 32–33). O ile ujęcie miłości według św. Pawła było ważne dla urzeczywistnienia Królestwa Bożego, o tyle jego wizja świata przeniknięta spirytualizmem już nie. Z tej przyczyny pastor z Nowego Jorku wskazywał, że stary, jeszcze grecki Kościół nie uwzględniał materii w swojej milenarystycznej wizji, podobnie jak stary, gorliwy protestantyzm, Kościół rzymskokatolicki czy znane i wpływowe postacie ze świata kultury, jak Dante, Milton i Bunyan (Singer, 2007, s. 34–35). Do tej pory w Królestwie Bożym dominowało bowiem oczekiwanie na śmierć i oddalenie od świata doczesnego (Singer, 2007, s. 36). Wizja ta nie pokrywała się z tym, co autor *Christianizing the Social Order* uważał za słuszne. A było to czynienie przyszłego życia, również doczesnego, zbawiennym. Rauschenbusch pisał: „Kościół jest przede wszystkim społecznością dla uwielbienia, ale Królestwo – społecznością dla sprawiedliwości” (Singer, 2007, s. 36). W tej mierze Królestwo Boże nie miało charakteru politycznego ani administracyjnego, ale społeczny, rozumiany jako rodzaj więzi, które miały łączyć ze sobą podobne osoby, chcące czynić świat sprawiedliwym (Singer, 2007, s. 37). Jak wskazywał amerykański pastor, Jezus Chrystus poświadczył istnienie Królestwa Bożego poprzez swoje czyny. Dlatego bycie wspólnotą ludzi sprawiedliwych tworzyło Królestwo Boże już na Ziemi (Singer, 2007, s. 39). Ponadto Chrystus poprzez swoje czyny potwierdzał istnienie Królestwa Bożego łączącego przeszłość i przyszłość oraz ziemię i niebo (Singer, 2007, s. 40). Wyrazem idei Królestwa Bożego, którym kierowało się w swoich działaniach Brotherhood of the Kingdom, było kazanie na Górze (Łk 6,17–49 i Mt 5,1–7,28). W jego treści widać zasady, którymi się ono kierowało. Po pierwsze, było ono stowarzyszeniem ludzi sprawiedliwych, oddanych służbie innym i wyznających miłość (jako *agape*). Po drugie, bracia odrzucali hierarchiczną zależność między nimi a Bogiem (a w tej mierze także augustiańską koncepcję bytu). Po trzecie, nie ukierunkowywali swoich działań tylko na „po śmierci”, ale miały mieć one wymiar teraźniejszy i przyszłościowy. Po czwarte, ważne były jednostki, a przede wszystkim – wspólnota. Po piąte, zbawienie, solidarność, a także polepszenie sytuacji życiowej zależne były od współdziałania w czynieniu dobra.

Po szóste, działania te były w stanie budować poczucie wolności i solidarności, godności jako osoby poprzez wzajemnie czynienie dobra, co przybliżało do Królestwa Bożego. Po siódme, takie działania przygotowywały ludzi do życia w Królestwie Bożym, tak teraz, jak i w przyszłości. Po ósme, w ten sposób Bóg stawał się najwyższą wartością dla całej wspólnoty (Singer, 2007, s. 41–42). W ideę Królestwa Bożego wpisywał się ruch ewangelii społecznej, który miał być systematycznym działaniem wspólnoty zrzeszonej wokół myśli i czynów Jezusa Chrystusa, który był nie tyle prorokiem, ile pierwszym założycielem, skałą, na której miał być zbudowany ten ruch (Mt 7,24–29). Amerykański pastor pisał: „Mamy społeczną ewangelię. Potrzebujemy teologii systematycznej wystraszająco dużej, aby jej dorównać i wystarczająco żywotnej, aby ją poprzeć” (Rauschenbuch, 2017a, s. 4). W tej mierze ruch ten, podobnie jak sam Jezus, nie zrywał ze Starym Testamentem, ale chciał znacznie urealnić jego treści w przestrzeni życia społecznego i zintensyfikować jego działanie, szczególnie w kwestii zbawienia, które miało mieć nie tyle transcendentny, ile immanentny charakter. Stąd społeczne działanie powinno opierać się na prawdzie głoszonej przez religię, gdyż ta dla pastora z Nowego Jorku była gwarancją rzeczywistego zjednoczenia ludzkości (Rauschenbuch, 2017a, s. 7). Jego zdaniem w dokonującej się społecznej ewolucji religii zawsze dochodziło do zjednoczenia religii i moralności, a pojawienie się Jezusa Chrystusa było wyrazem najwyższej doskonałości połączenia tych elementów.

W tej mierze właśnie ruch ewangelii społecznej łączył realizację celów religijnych z uwzględnieniem problemów społecznych w ich moralnym ujmowaniu. Realizacja Królestwa Bożego była zatem możliwa dzięki prowadzeniu sprawiedliwego życia i dokonywaniu sprawiedliwych czynów z perspektywy społecznej moralności. Dlatego ruch ewangelii społecznej starał się przebudować dotychczas istniejące w jej teologii chrześcijaństwa treści (Rauschenbuch, 2017a, s. 9). Podobnie jak czynił to św. Paweł, św. Augustyn, Marcin Luter, George Fox, John Wesley, Friedrich Schleiermacher, którzy za pomocą religii – tak jak Jezus Chrystus – starali się rozwiązywać pojawiające się problemy społeczne (Rauschenbuch, 2017a, s. 11). Istotnym elementem zarówno w ujęciu realizacji Królestwa Bożego, jak i w ruchu ewangelii społecznej było prywatne zbawienie. Mogło ono dokonać się m.in. przez odrzucenie grzechu, którym był egoizm. Był on postrzegany przez amerykańskiego pastora jako występki przeciwko Bogu. Odrzucenie grzechu było zaś wyrazem zwrócenia się do ludzkości, która uosabiała Boga (Rauschenbuch, 2017a, s. 39). W tej mierze ewangelia społeczna była tworzeniem Kościoła w jego społecznym wymiarze, będącym wyrazem realizacji Królestwa Bożego (Rauschenbuch, 2017a, s. 51). Teologia społecznej ewangelii opierała się na następujących założeniach. Po pierwsze, Królestwo Boże miało boskie pochodzenie, zostało zainicjowane

przez Jezusa Chrystusa i podtrzymywane mocą Ducha Świętego. Po drugie, było ono oparte na teologii wiary chrześcijańskiej. Po trzecie, zawsze łączyło przeszłość i przyszłość. Po czwarte, było wyrazem działania Jezusa Chrystusa, który zmienił je jako zrodzone z nacjonalistycznych ograniczeń i małych religii na takie, które ma światowy i duchowy charakter. Po czwarte, sprawił, że celem Królestwa Bożego stało się zbawienie. Włożył też swoją osobowość, ducha i miłość w ideę Królestwa Bożego. Nie tylko je zapowiedział, ale także wypełnił swoim życiem i swoimi czynami. Po piąte, Królestwo Boże było ukierunkowane na człowieczeństwo połączone z wolą Boga. Po szóste, będąc do tej pory zwieńczeniem istnienia Boga, stało się dzięki Jezusowi początkiem narodzin Kościoła. Po siódme, stało się przez to wyrazem osobistego zbawienia każdego człowieka widzianego przez pryzmat Królestwa Bożego. Po ósme, nie było ograniczone przez swój Kościół, ale odnosiło się do chrześcijańskiej organizacji życia społecznego, w której partycypowała cała ludzkość (Rauschenbusch, 2017a, s. 54–56).

Jak można zatem zauważyć, religia w rozumieniu Rauschenbuscha była istotnym elementem organizacji życia społecznego, któremu Jezus Chrystus nadał ogólnoludzki, realny (odnoszący się do realiów życia społecznego) i wszechogarniający charakter. Zbawiciel, jego życie i dzieła, których dokonał, stanowiły fundament dla działalności Brotherhood of the Kingdom oraz społecznej ewangelii, a w obu tych formach organizacji życia społecznego istotny element stanowiło Królestwo Boże. Ponadto opisywane Królestwo Boże oraz sposób, w jaki się ono przejawiało, przekładały się na życie społeczne i działalność, także polityczną, pastora z Rochester.

Walter Rauschenbusch – działacz społeczny

W swoich społecznych działaniach, zwłaszcza w walce z biedą i nierównością społeczną, Rauschenbusch zainspirował się dziełem Henry'ego George'a *Progress and Poverty* (1879), szczególnie w odniesieniu do monopolu na dobra materialne, jaki mieli ludzie bogaci. Oprócz tego inspirację dla jego myśli społecznej stanowiły takie postaci, jak: John Ruskin, Frederick D. Maurice, Lew Tołstoj, Karol Marks, Giuseppe Mazzini, Edward Bellamy, John S. Mill (Tuck, 2015, s. 30).

Pierwszą inspirację, jak wspominał Rauschenbusch, stanowiły dla niego jednak obrazy, jakie widział w młodości, przebywając w ubogiej dzielnicy Nowego Jorku. Mówił: „O! Pogrzeby dzieci! One zawsze chwyciły mnie za serce”. Dodawał po tym: „To była jedyna rzecz, o której zawsze myślałem, odchodząc: dlaczego dzieci musiały umierać” (Christianity Today, 2023). Czasem jego

znajomi radzili mu, by podjął pracę na rzecz Chrystusa i nie angażował się społecznie, ale dla niego to nie było wystarczające. Dlatego postanowił oddać się pracy społecznej. W tej mierze także, podobnie jak Albrecht Ritschl i Adolf Harnack, miał krytyczne podejście do Biblii, przyjmując tym samym liberalny punkt widzenia na kwestie dotyczące wiary (Christianity Today, 2023).

W czasie przynależności do Brothers of the Kingdom od 1891 r. podejmowane przez pastora z Nowego Jorku i jego współtowarzyszy działania utwierdziły go w przekonaniu o istotności socjalizmu w upowszechnieniu Królestwa Bożego na Ziemi. W *Dare we be Christians?* pisał: „Tam gdzie nowe organizacje muszą pokonywać opór i wrogość, jak w przypadku nowych ruchów religijnych lub w ruchu robotniczym i socjalizmie, wspólne cierpienie i potrzeba współczującego wsparcia umysłu przez umysł tworzą wspólny fundament miłości braterskiej” (Rauschenbusch, 2017b, s. 25). Stąd jego pierwsze zainteresowanie socjalizmem przypadło na 1880 r., kiedy ukończył studia w Rochester Theological Seminary (Dorn, 1993, s. 91). Ważne dla niego były postacie Fredericka D. Maurice’a i Fredericka Robertsona, którzy zainspirowali go chrześcijańską wizją socjalizmu (Evans, 2017, s. 208), przeciwstawiając się marksizmowi, a także ideom, które pragnęły wcielać w życie partie socjalistyczne w USA (Dorn, 1993, s. 92). Socjalizm miał jego zdaniem wymiar czysto ekonomiczny i rewolucyjny, a powinien mieć charakter religijny i ewolucyjny (Dorn, 1993, s. 92). Ponadto wydawał mu się utopijny, gdyż nie był osadzony w rzeczywistości społecznej (Dorn 1993, s. 92). Podobnie jak Washington Gladden czy Francis G. Peabody, dostrzegał w socjalizmie możliwość realizacji postulatów wolności oraz zmiany społecznej struktury (Dorn, 1993, s. 92–93). Obawiał się go jednak jako „kolosalnej maszyny” – jak ją określał – która może „jednostkom niczym ptactwu wiejskiemu dać siłę, by wytrwale znosić jaja, ale pozbawić skrzydeł, żeby móc przelatywać nad ogrodzeniem” (Dorn, 1993, s. 93). Rozumiał przez to, że socjalizm jako myśl społeczna był zbyt przesiąknięty materializmem, co do którego i jako pastor, i zwolennik indywidualnego petyzmu miał duże zastrzeżenia. Widział socjalizm nie jako ruch międzynarodowy, ale raczej skupiony na rozwiązywaniu lokalnych problemów amerykańskiego społeczeństwa (Dorn, 1993, s. 93). Swoje polityczne myśli przedstawił, w dużej mierze poświęcając uwagę klasie pracującej, na łamach *For the Right* w 1891 r. W publikacji tej wyraził także potrzebę stworzenia socjalizmu, ale w chrześcijańskiej formie, czego wyrazem było powołanie Society of Christian Socialist (Dorn, 1993, s. 91). Powstała później w 1901 r. Socialist Party of America na bazie starszej Socialist Labour Party była mocno nastawiona na realizację swoich postulatów, głównie w przestrzeni ekonomicznej. To z jednej strony nie odpowiadało Rauschenbuchowi, ale z drugiej w *Christianising the Social Order* wskazywał,

że Kościół przeciwstawiał chrześcijan myśli socjalistycznej, którzy widzieli w nim „najdokładniejsze i najbardziej konsekwentne ekonomiczne potwierdzenie chrześcijańskiego ideału społecznego” (Rauschenbusch, 1912, s. 397). Z tego powodu jego zdaniem konieczne było stworzenie socjalistycznej myśli opartej na treściach chrześcijaństwa.

Powyższe działania w przestrzeni politycznej pokrywały się z religijnymi wyobrażeniami i działaniami amerykańskiego pastora. Z biegiem czasu przyczyniły się także do popularności jego myśli i jego osoby, choć miał też swoich przeciwników. Niemniej ten pastor, myśliciel, twórca ruchu społecznej ewangelii, braterstwa Królestwa Bożego zapisał się na stałe w historii amerykańskiej myśli teologicznej.

Walter Rauschenbusch – współczesne znaczenie

Amerykański pastor przeciwstawiał się I wojnie światowej (Tuck, 215, s. 36), czym zapewnił sobie pamięć potomnych. Jego myśl i powołane organizacje odbiły się szerokim echem w rodzącym się nowym amerykańskim społeczeństwie. Stąd też całokształt jego działań wykazywał związek z melioryzmem (Ochmann, 2010, s. 233), a także popularnym w tamtym czasie pragmatyzmem (Hollinger, 1980, s. 88). Powstałe z inicjatywy Charlesa O. Browna pojęcie ewangelii społecznej, przeobrażone później przez Gladdena w ruch społeczny, swoją najbardziej znaną postać zyskało właśnie za sprawą Rauschenbuscha. Był on wyrazem liberalnego ujęcia protestantyzmu, które z czasem ewoluowało. Pod szyldem miłości, sprawiedliwości, otwartości i braterstwa powstawały nowe organizacje, które do tej pory nie miały prawa powstać, a ich członkowie byli wykluczeni społecznie. W tej mierze nie tylko klasa robotnicza, ubodzy, ale także imigranci, kobiety, Afroamerykanie odnaleźli swoje miejsce i społeczne wsparcie, co sprawiło, że Ameryka mogła stać się naprawdę ich domem. Na bazie myśli i działań podejmowanych przez ruch ewangelii społecznej już za życia pastora powstały takie ruchy, jak Woman's Christian Temperance Union (WCTU), działający w imieniu kobiet w obrębie protestantyzmu i wykluczonych ubogich mas społecznych oraz regulujący normy pożycia małżeńskiego (Evans, 2017, s. 37), Christian Endeavor Society, które przeciwdziało „podwójnej świadomości” i dążyło do wyrównania szans społeczności afroamerykańskiej (Evans, 2017, s. 43), American Missionary Association, które odwołując się do protestantyzmu, sprzeciwiało się niewolnictwu społeczności afroamerykańskiej, działało na rzecz upowszechnienia edukacji, opowiadało się za rasową równością i promowało chrześcijańskie wartości (Evans, 2017, s. 37–38).

W późniejszym okresie dzieło to kontynuował Martin Luther King, który przełożył zasady ewangelii społecznej na realizowane przez siebie cele polityczne (Evans, 2017, s. 136). Warto przytoczyć słowa tego pastora baptystycznego oraz lidera ruchu praw obywatelskich: „Rauschenbusch zapewnił amerykańskiemu protestantyzmowi poczucie odpowiedzialności społecznej, której ten już nigdy nie utracił” (Lee, 2017). Słowa te wyrażają znaczenie, jakie dla społeczeństwa amerykańskiego, protestantyzmu i chrześcijaństwa miały myśli i działania Rauschenbuscha – pastora i reformatora na miarę czasu, który przyczynił się nie tylko do wielkich zmian w przestrzeni życia społecznego, ale także sprawił, że są one wciąż żywe.

Literatura

- Christianity Today (2023). *Walter Rauschenbusch. Champion of the social gospel*. <https://www.christianitytoday.com/history/people/activists/walter-rauschenbusch.html> [dostęp: 25.02.2023].
- Dorn J. (1993). The Social Gospel and Socialism: A Comparison of the Thought of Francis Greenwood Peabody, Washington Gladden, and Walter Rauschenbusch. *Church History*, 62(1), 82–100. doi:10.2307/3168417.
- Evans Ch.H. (2017). *The Social Gospel American Religion*. New York: New York University Press.
- Hollinger, D.A. (1980). The Problem of Pragmatism in American History. *The Journal of American History*, 67(1), 88–107.
- Lee D. (2017). *My Pilgrimage to Nonviolence*. James Lawson Institute. <http://jameslawsoninstitute.org/2017/08/30/my-pilgrimage-to-nonviolence/> [dostęp: 24.02.23].
- Ochmann J. (2010). Melioryzm Witolda Rubczyńskiego. *Studia Religiológica*, 43, 233–244.
- Rauschenbusch W. (1912). *Christianising the Social Order*. Eugene: Wipf and Stock Publisher.
- Rauschenbusch W. (2017a). *A theology for the Social Gospel*. New York: Cross Reach Publications.
- Rauschenbusch W. (2017b). *Dare we be Christians?* Boston – New York – Chicago: Cross Reach Publications.
- Sharpe D.R. (2010). *Walter Rauschenbusch*. Whitefish: Kissinger Publishing.
- Singer A. (2007). *Walter Rauschenbusch and His Contribution to Social Christianity*. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- Tuck W.P. (2015). *A revolutionary Gospel*. Macon: Smyth & Helwys Publishing.